

בעזהש"ת

ספר

זכרון יעקב

חידושים ביאורים והערות על ששה סדרי משנה
ובדברי בעל תוספות יום טוב

מאת הרב הגאון המופלג בדורו

עוקר הדים בסבדא

רבי יעקב וואליער זצוקללה"ה

אבדק"ק ביטשא

ובעל מחבר ספר

בית יעקב על מסכת עירובין

יוצא לאור לראשונה מכת"ק

של רבינו המחבר זי"ע

בעזרת נכדו

הגדיב ר' משה דעכטשאפפער נ"י

מאנסי ניו יארק

תשע"ט לפ"ק

Rabbi Sam. A. SCHLESINGER

14, RUE OBERLIN

67000 STRASBOURG, FRANCE

☎ : +33 (0)3 88 36 27 45

Fax : +33 (0)3 88 24 08 85

e-mail : ravschesinger@aol.com

שמואל עקיבא יפה - שלינגר

רב ואב"ד דקהלת החרדים

שטראסבורק

בס"ד, יום ה' לסדר לך לך, שכרך הרבה מאוד, ט' מרחשון תשע"ט לפ"ק.

אמר שלמה המלך בחכמתו בספר קהלת, לכל עת וזמן לכל חפץ, פסוק זה מתאים ביותר עם התגלות הכתב יד מהספר "זכרון יעקב", העומד לצאת לאור עולם בימים אלו, להגאון הגדול מעוז ומגדול, צדיק ונשגב, מגדולי רבני הונגריי מלפני מאתיים שנים, ה"ה מוהר"ר יעקב ווילער זצ"ל, שהי' רב ואב"ד דק"ק ביטשא, שהי' אז שייך למדינת הונגריי, ונודע בישראל גדלותו בספרו הנפלא בחריפות ובבקיאות על מסכת עירובין, שנדפס בשנת תק"ץ, מעוטר בהסכמותיהם של גדולי ישראל בזמנו, ה"ה מרן החתם סופר זיע"א, הגאון מוהר"ר קאפל חריף מחבר הספר חידושי יעב"ץ, והגאון מוהר"ר דוד דייטש מחבר הספר אהל דוד זצ"ל. הכתב יד של הספר "זכרון יעקב", הי' מונח מאה ושבעים שנה ונשאר בשלמותו, והוא חיבור נפלא על ששה סדרי משנה, ובעיקר לתרץ את קושיות התוספות יו"ט על הרמב"ם והרב ברטנורה, בעומק העיון ובהסבר נפלא, ועתה הגיע הזמן והעת שהספר יצא לאור עולם, הכתב יד נמסר לאחד מחשובי האברכים גדול בתורה וביראה, מוהר"ר אברהם יעקב קפלושניק שליט"א, מחשובי חסידי גור בא"י בחצור, לפענח את הכת"י ולהכינו לדפוס, והוא עשה עבודה נפלאה, והשקיע כוחות ויגיעה, כדי שיצא הספר בהידור רב, והוסיף הערות והארות ומ"מ בטוב טעם ודעת, וכן ערך את תולדות המחבר לתועלת הרבים בשום שכל והבנה.

והנה ספר זה יוצא לאור עולם ע"י הני תרי צנתרי דדהבא, האחד ה"ה נכד ונין להמחבר, איש יקר ערך, מו"ה ר' משה בן החבר אשר אנשיל רעכטשאפפער הי"ו, אשר יגע וחיפש את הכת"י רבות בשנים עד אשר מצא, והוזיל זהב מכיסו, ולקח על עצמו את ההוצאות של פיענוח הכת"י, סידורו והכנתו לדפוס, הקב"ה יאריך ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים, וישלח לו רפוא"ש ובריות גופא, והשני הוא האיש שמקים עולה של תורה, ועוסק שנים רבות בהדרת ספרי קדמונים, בתוספת הערות והארות נפלאות בבקיאות רבה ובחריפות והבנה ישרה, ה"ה מוהר"ר שלו' דזשייקאב שליט"א מעמודי התוף בק"ק מאנסי, רודף צדקה וחסד, ועוסק בתורה כחשיכה כאורה, שלקח על עצמו את כל הוצאות הדפוס של הספר שיצא לאור בהידור רב כדרכו בקודש.

ואמרתי להמליץ על הני תרי צנתרי דדהבא, מאמר הזוהר, הכל תלוי במזל ואפילו ס"ת שבהיכל (והרבה פירושים נאמרו על מאמר זה), והמהר"ם שיף זצ"ל בחידושים נחמדים שנדפסו בש"ס וילנא בסוף מסכת חולין, כתב בקצרה דמאמר זה הוא על דרך הנאמר בש"ס במס' עירובין המוצא מציאה יקנה ס"ת, והנה ר' משה רעכטשאפפער הי"ו, נכד ונין המחבר הוא בבחינת המוצא מציאה, לאחר שטרח ויגע וחיפש ומצא את הכת"י, אולם ר' שלו' דזשייקאב שליט"א, הוא בבחינת יקנה ס"ת, שקנה את הכת"י להוציא לאור עולם בדפוס מהודר, וכדי לזכות לקנות את הס"ת את הכת"י זה תלוי במזל, ומזל פירש רש"י, על אדם אית לי' מזלא, אדם יש לו דעת, והוא ב"ה מחונן מהשי"ת במעלת הדעת להבין את חשיבות של ספרי קדמונים, ובתוכם ספר זה "זכרון יעקב" להפיצו בישראל והנני בברכה כפולה ומכופלת שזכותו של הגאון הגדול מחבר הספר "זכרון יעקב" תלוה את הני צנתרי דדהבא בכל אשר יפנו ויגן עליהם ועל משפחתם וצאצאיהם להתברך בכל הברכות האמורות בתורה, ויזכה ידידנו הנעלה והנכבד מאוד מוהר"ר שלום דזשייקאב שליט"א, עוד רבות בשנים לזכות את כלל ישראל בהדרת ספרים חשובים ונחוצים להגדיל תורה ולהאדירה, עד בוא ינון בב"א.

הכותב וחותם מתוך הוקרה והערכה רבה, והמברכם בברכת כט"ס, שמואל עקיבא יפה - שלינגר
רב ואב"ד דקהלת החרדים פה.

אקדמות מילין

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו אשר לא עזבני וברוב רחמיו וחסדיו ית"ש זכיתי לברר מקחו של צדיק הגאון הקדוש רבי יעקב וואליער זצוק"ל, האב"ד דק"ק ביטשא, ה"ה ספרו "זכרון יעקב" שחיבר כפירוש על ששה סדרי משנה, ובפרט ליישב השגות של הרב בעל תוספות יום טוב על פירושי הרמב"ם והרע"ב.

הספר זכרון יעקב רואה אור לראשונה מכת"ק של רבינו המחבר זצוק"ל לאחר שהיה גנוז וטמון בערך מאה ושבעים שנה, ויוצא לאור בעזרתו של אחד מנכדי המחבר, ידידי הנדיב ר' משה רעכטשאפפער שליט"א. יה"ר שזכות זקינו המחבר יעמוד לו ולכל ב"ב לנחת ושמחה בבריות גופא ונהורא מעליא וכט"ס עד ביאת גואל צדק בב"א.

ויהא רעוא קמיה ית"ש, שתעלה תורתו של רבינו המחבר על שולחן מלכים מאן מלכי רבנן, ויתקיים מאמר שאמרו חז"ל (יבמות צז ע"ב) על הפסוק (תהלים סא, ה) "אגורה באהלך עולמים" אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה, דא"ר יוחנן משום רשב"י כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר.

בצאתי מן הכרך ברצוני לברך ברכה נאמנה למסייעים לדבר מצוה, שבעידודם ובתמיכתם יוצא ספר זה לאור עולם. בראש ובראשונה רצוני להביע תודתי וברכתי המרובה למו"ר הגאון רבי ישראל דוד שלזינגר שליט"א, הרב דקהילתינו המעטירה 'קהל שערי תפילה' בעירנו עיה"ת מאנסי יצ"ו, שהחזיק וזירז אותי לעבודת הקודש והקדיש מעתותיו לעזרני ולחזקני בכמה ענינים, יישר כחו וחילו לאורייתא. יה"ר שיעמוד זכות רבינו המחבר בעדו ובעד כל בני ביתו שיחיו להתברך בכל הברכות האמורות בתורה, ולראות ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

עוד אברך לכבוד מעלת ידידי הרב מו"ה אברהם יעקב קפלושניק שליט"א, היושב על התורה ועל העבודה בקריה חסידית שבחצור הגלילית באה"ק, שמסר נפשו להעתיק ולערוך את הספר מכת"ק של רבינו המחבר ברוב פאר ויופי, והוסיף מראי מקומות והערות מחכימות, וגם לרבות תולדות רבינו המחבר שערך בטוטו"ד כמו שיראה הקורא. יישר כחו וחילו לאורייתא. יה"ר שזכות רבינו המחבר יעמוד לו ולב"ב, ושיזכה עוד רבות בשנים להמשיך בעבודת הקודש מתוך בריאות טובה וכל טוב סלה.

שלמי תודה להרב אברהם הורביץ שליט"א מחצור שבכשרון רב ובעין בוחנת עמל לסייע במלאכת פיענוח הכת"ק, הרב ירוחם פישל פשנדזה שליט"א מאשדוד שנטל חלק בעריכה ובבירור דברי רבינו המחבר, והרב ישראל מרדכי רוטנשטיין שליט"א מחצור שכמה וכמה ענינים שבספר נתלבנו עמו. יהי ה' עמם בכל אשר יפנו להתברך בכל מילי דמיטב.

וכן אברך לידידי הנעלה הרב הלל שמעון שימאנאוויטש שליט"א מהעיר לייקווד, ראש מכון עלה זית, שהכין את הספר לדפוס ברוב פאר ויופי. יה"ר שרבינו המחבר יהיה לו ולב"ב למליץ יושר עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו.

גם אברך להרב הגאון רבי חיים הכהן קאהן שליט"א, ראש מכון לחושן משפט ובית דין עץ חיים, שעזר לי עם ענינים הנוגעים לכת"י רבינו המחבר. יה"ר שיעמוד לו זכות רבינו המחבר עד עולם לכל הברכות האמורות בתורה.

וכן אברך לידידי הרה"ח ר' שמריהו ציטרוננבאום שיחי' והרה"ח ר' אהרן ביגעלאייזן שיחי' מברוקלין, ולהבח' הנעלה חיים צבי שלזינגר שיחי' ממאנסי (בן מו"ר הגאון רבי ישראל דוד שלזינגר שליט"א) שעזרו לי בעניני הספר ועריכת תולדות רבינו המחבר, יה"ר שיעמוד להם זכות רבינו המחבר ע"ע לכט"ס.

ואחרון אחרון חביב אברך לידי"נ הרב הנעלה מוה"ר יחזקאל ראזנבערג שליט"א ולרעיתו מרת דבורה מירל תליט"א, בת הנדיב ר' משה רעכטשאפפען שליט"א נכד רבינו המחבר, שמסרו נפשם לסייע בהוצאת החיבור לאור, ועזרו לי עם כמה וכמה עניני הספר ועריכת תולדות רבינו המחבר. יה"ר שרבינו המחבר יעמוד להם ולכל ב"ב לנחת ושמחה ולכט"ס.

ואסיים בתפילה שזכות רבינו המחבר זצוקללה"ה יעמוד לי ולרעיתי זו אשתי מאוד מהוללה אשת חיל עטרת בעלה מרת שרה פרידא תחי', שנזכה לרוות כף מלא נחת ושמחה מכל יוצאי חלצינו היקרים שיחיו, מתוך אושר ועושר בריאות טובה והרחבה ושבתינו יהיה מלא ברכת ה' מעתה ועד עולם.

כ"ד המו"ל

הק' שלום יעקב דזשייקאב

ב' דמרחשון תשע"ט

מאנסי נ"י

אלה תולדות יעקב

סידר וערך: הרב אברהם יעקב קפלושניק

רבינו המחבר רבי יעקב וואליער זצוק"ל נולד בסוטשאן (שבמחוז טוהרין) בשנת תקמ"ו^א. מצד אביו רבי יוסף ז"ל התייחס לגזע מלכות בית דוד^ב, ואמו מרת פעריל ע"ה היתה מצאצאי הרבי ר' העשיל מקראקא זצוק"ל^ג. כמו כן היה קרובו ושאר בשרו של בעל הנודע ביהודה^ד.

בשנת תקע"ג^ה, בהיותו אך בן כ"ז שנים, נתמנה לאב"ד ביטשא (מחוז טרענטשין) שבהונגריה, כיום עיר בצפון מערב סלובקיה, שם ישב על מדין והורה צדק לעדתו שנים רבות^ו.

בשבתו עם זקני ארץ

כסתו היתה מוטלת בין גדולי רבני וגאוני הונגריה, אשר העריכוהו והעריצוהו למאוד. ממקום שבתו עמד עם גדולי דורו בקשרי מכתבים ואגרות תורה, ובספריהם מוצאים אנו מתשובותיהם הערוכות אליו בדבר ה' זו הלכה ובפפולא דאורייתא.

בספר "מנחת חינוך" מצוה קל"ב (בקומץ מנחה) מביא קושיא משמו של רבינו, "והקשה אותי הרה"ג מו"ה יעקב ווילער נ"י אבד"ק ביטש במדינת הגר בעל המחבר ספר בית יעקב על מסכת עירובין^א, בעל המנחת חינוך עצמו מיישב את הקושיא בטוב טעם^ב. גם בשו"ת "שיבת ציון" להג"ר שמואל סג"ל לנדא זצ"ל בנו של הנודע ביהודה (סי' ע"ד) ישנה תשובה ארוכה בעניני אישיות המופנית אל רבינו ("שלום וישע רב, לאור נערב, הרב המופלא ומופלג כש"ת מו"ה יעקב נ"י אב"ד דק"ק ביטש ואגפיה"), והשלמת הענין במכתב נוסף (סי' ע"ה) מיום כ' טבת תקע"ו ("אהובי ידידי הרב המופלא החריף ובקי"). תשובה נוספת (סי' צ"א) אל רבינו עוסקת בענין סידור גט ("יצו ה' את הברכה, לאשר משנתו שמורה וערוכה, ה"ה אהובי ידידי...").

קשר מכתבי תורה התקיים גם בינו ובין הג"ר שלמה קוועטש זצ"ל, מח"ס שו"ת חכמת שלמה^ה. עדות לכך נמצאת בחיבור שלפנינו בשתי מקומות^ט, כאשר בסיום אריכות דבריו הוא כותב: "הן חפשו נא אתם בני באמתחת

א. עפ"י הרישומים שבארכיון עיריית ביטשא. ב. כן כתב רבינו בהקדמתו לספרו "בית יעקב" עמ"ס עירובין "כאשר שמעתי לאמר איש מפי איש בידעתי ע"י עדות כתב יחוס". ג. רבינו בהקדמתו שם. ד. לשון מרן החת"ס בתשובתו לרבינו הנדפסת בשו"ת חת"ס יו"ד סי' ר"ח. ה. כך עולה מתוך דברי הקדמתו הנ"ל מיום י"ב מנחם אב תקפ"ח "אנשי קהלתי ק"ק ביטשא אנשים מהוגנים מאהבי נותני לחמי ומימי... זה חמש עשרה שנה". ו. במפקד האוכלוסין בשנת תרי"א (1851) נמנו בעיר 352 תושבים יהודים (מתוך קונטרס "יהודי ביטשא" מאת מר פ. קראל). ז. בעריכת הספר הנוכחי שילבנו את הדברים במס' מנחות כ"ז ע"א. ח. נדפס בס' הר המור (ווינן תרכ"ב). ט. נזיר פ"ו מ"ה, קידושין פ"א מ"ט.

שלי, ותמצאו מגילה עפה מהרב הגאון המובהק האמיתי מו"ה ר' שלמה קוועטש נ"י אב"ד ק"ק לייפניק, אשר כתב לי נמי בענין זה."

עוד נזכרים בחיבורו זה כמה וכמה קושיות מעמיתיו הגאונים. "עלה על לבי להזכיר פה מה שהשבתי על אשר שנשאלתי מהרב החכם מופלא אב"ד ק"ק רייטץ, ליישב ולבאר לו... י"א. "אמרתי להעריך את אשר נשאלתי מהרבני החרוץ מו"ה דוד צבי כ"ץ שהיה דיין מצוין בק"ק טאפילשאן נשמתו בעדן, בענין אשר נוגע בענין דמתניתין דהכא, ואת אשר אנכי השבתי לו"ב. "אמרתי להעלות אשר השבתי על קושיא אחת, אשר היא היתה נשלחת אלי מאחד אשר היא באה לידו במכתבים, ובתוכם הרב דק"ק אלטונא^ג, הבאים בדפוס לשוט בארץ"ד. "נשאלתי מאת הגאון מהר"ב הרב אב"ד ק"ק מיקולאש נ"יטו, לחוות לו סברתי"טז. "שמעתי בזה קושיא עצומה מצורב אחד מוהר"א מיקולאש^י, אחיו של הגאון מו"ה יחזקאל"ח אב"ד ק"ק טרענשין זצ"ל"יט.

בקשרי ידידות עם מרן ה"חתם סופר" וצוק"ל

חיבה יתירה נודעה לו מאת הגה"ק מרן בעל ה"חתם סופר" וצוק"ל. בהיות רבינו המחבר בן מ"ו שנים הוציא את חיבורו המקיף "בית יעקב" עמ"ס עירובין. בהסכמתו לספר מכתיר מרן ה"חתם סופר" את רבינו בתארים מפליגים, "הרב המופלא המאה"ג צדיק ונשגב כבוד מהו' יעקב וויילר אב"ד דק"ק ביטש יע"א", בחדא מחתא היו משבח את המחבר ומדגיש את נחיצות החיבור, "אוקי גברא אחזקתיה, ובשגם כי יגע והתמיד ומצא כדי מדתו במסכת שצריכא רבה למפורש אחרון אחד המעורר לבות המעיינים במסכת זו".

שש תשובות ערך ה"חתם סופר" אל רבינו, הלא הם כתובים בספרי השו"ת שלו. בחלק יורה דעה סי' ק"ב, מיום ט"ז כסלו תקפ"ב ("לידידי הרב המופלג הוטיק מלא עתיק"); שם סי' קי"ב, מיום י' כסלו תקפ"ד ("הרב הוטיק מלא עתיק... רב ומורה לעדתו"); שם סי' ר"ח; שם סי' ר"ס, מיום כ"ו תמוז תקפ"ב ("לידידי הרב הגדול המופלג ומופלא בתורה"). בחלק אבן העזר ח"א סי' פ"ה, מיום י"ג אלול תקע"ז; שם ח"ב סי' ע"ז, מיום כ"ד אדר תקע"זכא.

בחיבור הנוכחי^{כב} מזכיר רבינו ביקור שערך אצל מרן ה"חתם סופר", ואת משאם ומתנם בדברי תורה: "בהיותי תחת צל קורת נאוה קודש דהגאון אמיתי מוה"ר משה סופר אב"ד ק"ק פרשבורג זכותו יגן עלי, הראה לי כתוב בכתב ידו על גליון הש"ס שלו תימא רבה על הגהת מהרי"ח בדברי הרב רבינו אשר דהאי פירקא אות ל"ו וכו"כג. והשבתי לו בפלפול ארוך ודברים הרבה לקיים סברתי את אשר אנכי אומר דכוונת מהרי"ח וכו"ל".

י. ה"ה הג"ר אליהו עפשטיין זצ"ל (נזכר כמה פעמים בשו"ת חתם סופר). יא. חולין פ"ז מ"א. יב. נגעים פ"ה מ"ה. יג. הג"ר יעקב עטלינגר זצ"ל מח"ס ערוך לנר. יד. כריתות פ"ה מ"א. טו. מח"ס מנחת עני. טז. נדה פ"ד מ"ו. יז. הלא הוא הג"ר אברהם סג"ל זצ"ל אב"ד ראסנאוויץ. יח. מח"ס תורת יחזקאל - חידושים על הש"ס וסוגיות (פאקש תרנ"ט). יט. בבא קמא פ"א מ"א. כ. עפ"י לשון המשנה (מעשרות פ"ה מ"ו) המתמד כו' ומצא כדי מדתו. כא. ברשימת התשובות (וכן בציון מקום לידתו ויום פטירתו של רבינו) נעזרנו בספר 'החתם סופר ובני דורו' מאת רמא"ז קינסטליכער. כב. בבא בתרא פ"ט מ"ז. כג. ראה בענין זה בהגהות החת"ס על הרא"ש שנדפסו בסוף חידושי מס' ב"ב, שו"ת חתם סופר חו"מ סי' קל"ו, וחידושי מס' גיטין סד: ד"ה צרור. וראה עוד בשו"ת עטרת חכמים (לבעל הברוך טעם) חו"מ סו"ס י"ד

גורר גדר ועומד בפריץ

בשנותיו המאוחרות של רבינו החלו לנשוב בארצות אירופה, ומדינת הונגריה בכללם, רוחות של חופש ושיוון זכויות בין ישראל לעמים. ה'מתחדשים' וה'נאורים' למיניהם ניסו בכל כוחם לחבל בכרם בית ישראל, בעקירת חלק ממצוות התורה או ב'התאמתם' לזמן ההווה. רבינו כעוד רבים מרבני הונגריה עמד כצור חלמיש נגד כל נסיון לפרוץ פרצות בחומת התורה המסורה מסיני.

הג"ר יששכר שלמה טייכטהל זצ"ל הי"ד בעל "משנה שכיר", מאחרוני רבני הונגריה, בדרשה שנשא בפישטיאן בשנת תש"ב¹, מונה את רבינו בין הרבנים שעמדו על משמר קהילותיהם ללחום מלחמת ה', ולא הניחו לפורקי עול אלו להרים ראש בעירם².

ביטוי לכך ניתן למצוא גם בספרו זה של רבינו, כאשר בכמה מקומות יוצא הוא מגדרו להשיב בעוז על דברי ה"חכמים בעיניהם" כלשונו, שביקשו לערער על דברי גדולי הדורות הקודמים או על מנהגים וחומרות המקובלים מדור דור. ונעתיקם כדלהלן:

"אמרתי להציע מה שאמרתי להשיב על דברי חכם אחד מחכמי פאדאָא, אשר כתב מאשר שהוא חכם בעיניו, דברים שלא כדת אשר לא נתנו לכתוב, על רבינו הגדול רכבה"ג המהרש"א במסכת מכות ג' ע"ב... וכתב החכם בעיניו הנ"ל, שלהיות שהמהרש"א היה רוצה להשיג, לא נתן לבו להבין שעל פי חכמת דקדוק הלשון שפירא היא הגירסא... (לא רציתי להציע דבריו אשר הם לשון סרוח, זהב רותח יוצק לתוך פיו, שחושד רבינו המהרש"א שלא למד לשם שמים, דבריו נמצאו בתוך הבלי ההבלים של חבורו ככבי יצחקי³, ככבי חושך ונשפה אשר זה מקרוב יצאו)⁴."

על קושיא בדברי הרמב"ם שנתפרסמה באחד מכתבי העת התורניים הוא משיב בדברים חריפים: "בהשקפה ראשונה בלי שום עיון כלל, אנכי מהיר במלאכתי להשיב על קושייתו, למען להראות שתורתם של אלה החכמים אינה צריכה עיון. הן להיות שהם מבליים הזמן בשבע הבלות בהבל הבלים שאין בהם ממש, אשר אחריהם נמשכו השבע תועבות בלבם, לכן כשרואים לפעמים בתורתנו הקדושה, עיניהם סתומים ולבם אטום להבינה, ולחסרון הבנתם אומרים קושיא גדולה, סתירה נפלאה מצאנו. ועיקר כוונתם לבזות ולגנות תורתנו הקדושה, למען להשליכה השומעים מנגד. דאם אין זה כוונתם, לאיזה תכלית הוא להם או לשאר העם, במה ששולחים כאלה הדברים במדבר גדולות לשוט בארץ".

ובמקום אחר⁵ הוא כותב נגד מי שערער על מנהג איסור אכילת קטניות בפסח: "הן נתעוררתי מרתיחת לבי, אשר בו דמי מרתח קרתי, על אחד החכם בעיניו ולכסיל תקוה ממנו, שנשא לבו בלתי טהור להתיר מיני קטניות בחג הפסח, באומרו שהרב בעל פרי חדש קאמר שאין נוהגין כדברי רמ"א... ודרוש דרש אותי להסכים אתו עמו".

בתשובת החת"ס אליו, ובסו"ס ט"ו שם. כד. נדפסה לראשונה מתוך כת"י בקובץ "המעין" (תמוז תשע"א). כה. "כאשר סיפר לי זקן אחד מוואג-ביסטעריץ ששמע מאביו שהיה חי באותו תקופה" (לשונו שם). כו. סדרת חוברות של מאמרי חקר בשם זה יצאו לאור בווינה משנת תר"ה ואילך. כז. שביעית פ"י מ"ח. כח. עדיות פ"א מ"ה.

אחר שמאריך רבינו לסתור את טענותיו הוא חותם את הדברים: "ואסיים שעל היתר זה נאמר היתר נדרים פורחים באויר, פורח באויר והאויר פורח אותנו במקום שלא יזכר ולא יפקד על לב יראת ה'. ובזה אנכי מבחוץ, ואפילו שיבא מכשורא זה איני רוצה לקבל עלי. ומי שמתיר אחר מתיר עצמו לנידוי וישכנו נחש, ומי שיהיה נזהר מזה ומכזה יזכה לבוא במחיצת המתים בעטיו של נחש, ולהנות מזיו השכינה".

עוד נמצא בדבריו^{כט}: "ואנכי השבתי על שאלת אחד החכמים שבעיניהם, והם בעוונותינו הרבים לעת עתה חכמי הזמן. במהרה במהרה ישמע ה' יתברך שמו ספדת התורה שחוללה תפארתה ויזקוף אותה על תילה וכבודה. מנא הוא להו לחכמי התלמוד את מה שאמרו באיזה ריעותא שהבהמה וחיה ועוף טריפה יצאה מן התורה...".

נסיבות כתיבת החיבור הנוכחי

כאמור, רבינו נלחם בכל עוז נגד פורקי העול שחפצו לערוך שינויים בדיני התורה או במנהגי ישראל המסורים מדור דור. מלחמה עיקשת זו נתנה את אותותיה בבריאותו, ואף מנעה ממנו להגות בתורה בעומק ובפלפול כמקדם. באיתערותא דלעילא קיבל על עצמו לעסוק בלימוד ששה סדרי משנה, ולחדש בהם חידושים, בכדי להשיב את נפשו. כך נוצר חיבורו זה של רבינו.

בהקדמתו הוא מתאר מתוך לב שותת דם וכאב רב את הווי התקופה, ואת החלטתו לשקוד על דלתי המשנה. ואלו הם תמצית דבריו:

"כאשר התחילו אחרי חג הפסח דשנת תר"ח הזמנים להשתנות משלום ושלוח, ובהלות שונות באו תכופות זו אחרי זו. קצתם שהיו מגיעים בכל אחד, מצד שהיו מגיעים בגוף ובממון, וקצתם שהיו מגיעים אך לדידי ולדכוותי, מצד שהיו דברים המגיעים בנשמה. כי רבים היו מתפרצים לעמוד ולכלות תורתנו הקדושה להשליכה מנגד בכדי בזיון וקצף, ולדחוף ברגלים את כל אשר בעבורו אנחנו בשם יהודים נקראים, באומרם נלכה ונשוה אותנו לאינם יהודים, לאכול מאכלם המתוק לחיך ונטעום טעם אוכל, בנותיהם ניקח לנו ולבנינו, ובנותינו יקחו להם ולבניהם, ובזאת יאותו לנו לשבת עמם להיות לעם אחד בחירות, ונהיה שרים ואדונים, ויהיה מקויים בנו תפילתנו תקע בשופר גדול לחירותנו (זהב רותח יוצק לתוך פיהם). ואף אמנה רבים פקרו, רבים ביזו את כל תלמודי יהדות. אלה גרמו לי יגון ואנחה ודאבת נפש, עד שהיה ראשי כבד עלי לירד במצולת ים התלמוד לעסוק בו כדרכי, כי הצער והיגון והאנחה סתמו את מעינות מחשבותי. כמה וכמה פעמים הייתי יושב בהתבודדות, אשר עין לא ראתה אותי, לירד דמעות על ביטול התורה. כמה פעמים אמרתי טוב מותי מחיי כי קצתי בחיי, אם כן למה לי חיים.

והנה פעם אחת דיברו על לבי סעיפי חזיונות לילה, בהיותי מרוב הצער נים ולא נים תיר ולא תיר, קום ועסוק בשיתא סדרי משנה, הא בש"ס בבא מצינא דף ל"ג ע"ב איתא שרבי היה דורש לעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא. ואמנה שחר קמתי להודות ולעסוק בשיתא סדרי משנה בעז"ה, ונתן לי ה' יתברך שמו לב בשר וחנינת דעת לעסוק בה בעיון מעט יותר מאשר שהייתי רגיל ללמוד משניות מידי יום יום, עד שהייתי ת"ל יתברך שמו מחדש חדושים ליישב ולתרוץ ..., והיה לי זה למשיבת נפש. ובבקשה מכל מעיין בו שלא יהרהר אחרי אם יראה

בו באיזה סניף אשר לא לו יהיה למשמע אזנו, דאמנה אפשר היה זה נפלט לפעמים מקולמסי, על אשר שהרבה פעמים כתבתי איזה סניף, וראשי ולבי לא היה עמי מרוב יגון הגוף ודאבת נפש, מגודל הבהלות מצוק העיתים, ושברון לב אודות בזיון התורה. כמה פעמים ירדתי דמעות, באומרי אוי ראשי ראשי, לבי לבי, היאך נסתמו מעינות חכמת תורה הקדושה".

פרנסתו של רבינו באותה עת היתה דחוקה ביותר, ועם כל זאת הגה ויגע בתורה הקדושה מתוך הודאה על חלקו. מפעמיים הם הדברים אשר יצאו תחת קולמוסו^ל: "אמנה ספרי הרי"ף לעיין בדברי הרב נימוקי יוסף אינם בידי, כי בעוונות מרוב עניי ומרודי תהלה לא-ל יתברך שמו, נתתי ספרי הרי"ף לחתני... בשום הסבלונות אשר היה עלי ליתן".

"להשיג על השגות הרב דבעל תוס' יו"ט" לא

במשך כשנה הגה רבינו בששה סדרי משנה תמידין כסדרן, "ונתן לי ה' יתברך שמו לב בשר וחנינת דעת לעסוק בה בעיון... עד שהייתי ת"ל יתברך שמו מחדש חדשים ליישב ולתרץ כמעט כל הקושיות, והתמיהות, והפליאות, והצריך עיון, אשר הרב תוס' יו"ט מקשה ומתמיה ומפליא, וקאמר צריך עיון, על הרמב"ם והר"ב רבינו עובדיה מברטנורה, ועל המשנה עצמה, והיה לי זה למשיבת נפש"ל^ב. את כתיבת החיבור החל ביום ב' אייר שנת תר"ט.

רוב החיבור מיוסד על דברי התוס' יו"ט, כאשר בעיקר טורח הוא להגן על רבינו עובדיה מברטנורה מפני קושיותיו, וכפי שהוא מתבטא באיזהו מקומן: "ואנכי משתדל לחוס על כבוד הרב רבינו מברטנורה ליישב אמריו, ואומר ח"ו שדבריו דחויין, אבל מוצקים כראי הם"ל^ג. "ועל אשר שלבי עמי מה' לעמוד תמיד לימין הר"ב רבינו מברטנורה לדבר בעדו שלא יהיה מוקשה, הייתי חותר אף פה למען דעת כוונת הרב וסברתו"ל^ד. "הן אף אם אמנה שקושית הרב תוס' יו"ט היא כראי מוצקת על הרב רבינו מברטנורה, ויש להרב תוס' יו"ט תנא דמסייע ליה..., אעפ"כ אנכי הכנסתי בין אלה הרים גדולים את ראשי, והרב רבינו עובדיה מברטנורה יהיה לימיני לעזרי להצילני שלא ירוצצו את ראשי, כי לכבודו אנכי משתדל בעדו להצילו מיד הארי הגדול אשר הוא עומד לנגדו לומר שהוא טועה"ל^ה.

בהקדמתו לספר הוא מתנצל על שהוא מרבה להשיג על דבריו של התוס' יו"ט: "בטוח אנכי בגודל צדקתו וענוותנותו של אותו הצדיק הגאון האמיתי, אשר כל רז לא אניס ליה, ה"ה הרב תוס' יו"ט, שיהיה בזה לבו עמי. כי לא להתייחר ולהתגדל בפני אחרים ובפרט עליו היתה כוונתי ח"ו, אבל מצד אומרי תורה היא וללמוד אני צריך עשיתי כזאת, וכך היא דרכה של תורה זה בונה וזה סותר, וסתירה זו, היא על מנת לבנות דברי הרמב"ם והר"ב ת"ל יתברך שמו".

ויש שהוא מייחל ומבקש שתעמוד לו זכות טרחתו ביישוב דברי המפרשים הראשונים, ותגן עליו בעלמא דקשוט: "קשה היה עלי הא מילתא שהרמב"ם והרב לא השגיחו במה האמור בגמרא, לכן אמרתי לעיין ולהמציא בעז"ה שהדין עם הרמב"ם והרב, וכן ימליצו הם בעדי בבואי אליהם כאשר אנכי מליץ בעדם"ל^ו. "הנה אם כוונתי לכוונת הרמב"ם והר"ר שמואל מוורדום יקבלו אותי תחת צלם בבואי אליהם להגן עלי מפני יום הדין. ואם חלילה

ל. בבא קמא פ"ד מ"ב. לא. לשון רבינו בשער תכריך כתב ידו. לב. לשון רבינו המחבר בהקדמתו. לג. כתובות פ"א מ"ז. לד. ב"ב פ"ד מ"ז. לה. נדרים פ"ח מ"ב. לו. קידושין פ"א מ"ה.

טעיתי, ה' יתברך שמו ימחול לי, דהא תורה היא וללמוד ולכבוד הרמב"ם והר"ר שמואל מוורדום כוונתי לשם שמים"ל. "ושלא יהיו דברי הרמב"ם והר"ב תמוהים אמרתי אנכי להכניס ראשי בין ההרים, ואם שגיתי יעמדו הרמב"ם והר"ב לימיני להצילני שלא ירוץ הרב תוס' יו"ט גולגלתי"ל.

בנוסף לכך, החיבור רצוף בלשונות וביטויים של שפלות וענוה, בפרט טרם בואו להשיג על דברי המפרשים הקודמים, כדוגמת: "ימחול לי לאלף פעמים מורי ורבי הרב תוס' יו"ט אחרי נשיקת עפר רגליו, על אומרי שנעלמו ממנו...". "ואנכי יעקב הקטן הדל והעני בדעת, חדל האישים, יצאתי בקוטן ערכי ובעניות מבינתי לפרש סברת רש"י והר"ב מברטנורה בפשטות דברים". "ואנכי תולעת יעקב מצאתי בספרי הרמב"ם שלי שגרס שם במכון כמו שגרס בפירושו". "אנכי פירשתי כוונת הרב לסור מעליו תמיהת תוס' יו"ט, אבל ימחול נא הרב רבינו מברטנורה לי תולעת יעקב, אשר מחוייב אנכי לנשק עפרו על אומרי שלא עיין בדברי הרמב"ם".

"זכרון יעקב" כ'קופת הרוכלים'לט

מלבד עיסוקו בדברי התוס' יו"ט, נושא ונותן רבינו המחבר רבות גם בדברי התוס' חדשים שנדפסו על גליון המשניות, ופעמים אף פונה לפלפל בסוגיית הגמ' ובדיבורי התוס' וחידושי המפרשים על אתר. בחלק מסויים מביאוריו וחידושיו שבחיבור זה קדמוהו מפרשי המשנה ומחברים אחרים שלפניו (כאשר צויין בהערות), אך רבים מאוד המה המקומות בהם הוא נוקט במהלך מחודש המפעים את לב הלומד, וכל הרואה אומר ברקאי.

לא הניח רבינו מקצוע בתורה שלא עסק בו, כך שזורים בספרו זה גם ביאורי תיבות שבמשנה על דרך פעלים מקבילים שבפסוקי הנ"ך. גם עניני מוסר ואגדה לא נפקד מקומם, הלא ימצאם הלומד במסכת אבות באורך ובכמה וכמה מקומות מפוזרים, בנויים לתלפיות כפתור ופרח.

כמו כן מצא רבינו לנכון לשלב בחיבורו זה שאלות ותמיהות שנשאל מתלמידים צעירים, ואת תשובותיו אשר השיב להם להעמידם על חקר האמת. "נדרשתי מצורב אחד ליישב לו הפליאה... והשבתי לו...". "באגב אמרתי להעריך אשר נשאלתי מצורב מופלג לאמר לו כוונת התוס' מאי היא". "אמרתי להזכיר כאן אשר השבתי למה שנשאלתי מצורב אחד, להבינו סברת הרב עטרת זקנים...". "הן אמרתי להעלות מה שאנכי נשאלתי בצע"ג, מאיש חכם מחכמי ק"ק עיר חדש בהיותו עובר אורח אצלי ושמו נשכח ממני, בהאי סוגיא". ועוד כהנה.

יש ולצורך ביאור המשנה מביא ראיות ואסמכתות מאופני מלאכת האומנות והבנין שבימיו. כגון: "ואמנה ראה זה שמעתי שבגליל העליון דמדינת הגר אשר אנחנו מתגוררים בה, מיישבים הדבורים בתוך קופות וסלים לעשות שם מלאכתם, ובזה שפיר אשר משמע לקמן שסתם כוורת נמי היינו במה שהדבורים עושים בו מלאכת הדבש"י. ובמקום אחר כותב: "אחד מאנשי נאמנים מהמתגוררים בק"ק חברון תוב"ב סיפר לי, שפמקום שאנחנו פה לוקחים סיד ומים וחול ועושים ממנו טיח לטוח הכותלים, לוקחים המה שם סיד ושמן בעירוב, ועושים מזה טיח לטוח כותלי הבור, ואחרי שטיח זה נתייבש היטיב הוי ליה כזכוכית שאינו בולע אפילו טיפה אחת, וזה הוא שנקרא בור

לז. זבחים פ"ח מ"ו. לח. מכשירין פ"ד מ"ח. לט. ראה גיטין ס"ז ע"א: ר' יוחנן בן נורי קופת הרוכלים. וברש"י שם: כך נצרך אדם לשאול דבר במקרא משיבו, וכן בגמרא וכן במדרש וכן באגדה. מ. אהלות פ"ח מ"א.

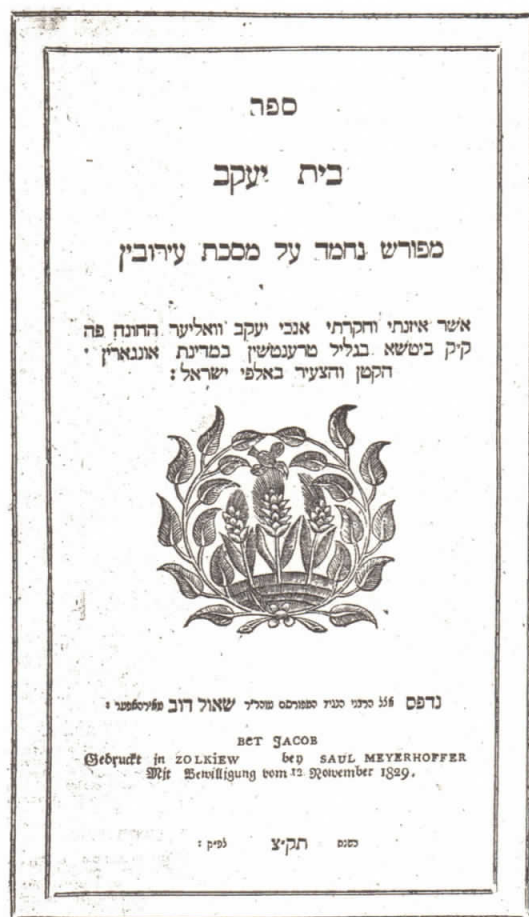
סוד שאינו מאבד טיפה אחת מ"מא. והנה דוגמא נוספת: "ואמנה זה שפיר מהאפשר הוא להיות אויר בין הכותלים למעלה תחת הגג, וכן נמי למטה ביניהם להארץ, באלה הכותלים הנעשים בנדבכין די אבן ודי אע, כאשר היה בנין הבית בצוות דריוש האמור עזרא ו' [ד'], וכן אמנה ראיתי אנכי רוב הבנינים במדינת פרייסען"מב.

פנים רבים לה לתורתו של רבינו אשר בלולה בביאורי הפשט, בעומק הפלפול, בפסקי הלכה ובתוכחות מוסר. ישמע חכם ויוסף לקח.

חיבוריו ומורשתו לדורות

חיבורו היחידי של רבינו שנדפס עד הנה הינו הספר "בית יעקב" על מסכת עירובין, שיצא לאור על ידו בזאלקווא תק"ץ. בהקדמתו לספר הוא מזכיר את עמלו הרב בכתיבת הספר: "אשר יגעתני אנכי בו ארבעה שנים בהתמדה גדולה, לרוב לא עברתי בעז"ה את חצות הלילה בשינה... עדי שמאה ואחד פעמים עיינתי...". בסיום דבריו הוא כותב: "ואנכי מבטיח את כל העובר בספרי בעיון הטיב ובדעה צילותא כדבעי לשמעתתא, שבודאי נחת ינחת בעזרת הנותן דעה, ויהיה לבו עמי ועם ספרי זה". גדולי רבני הונגריה נתנו את הסכמתם הנלהבת לספר, בראשם מרן ה"חתם סופר" זצ"ל כמובא לעיל, הגאון ר' דוד דייטש זצ"ל מח"ס אהל דוד, הגאון ר' קאפל חריף זצ"ל מח"ס חידושי יעב"ץ מג ואחרים. [ההסכמות כלשונם צורפו גם עתה לספר "זכרון יעקב"].

ספר זה הפך לנכס צאן ברזל עבור לומדי מסכת עירובין בעומק הפשט. אף הפוסקים בדורות האחרונים הסתייעו בפסקי הלכות עירובין החמורות בסברות שהעלה רבינו בספרו. רבינו עצמו בחיבורו הנוכחי מציין פעם אחת בלבד^{מא} לספרו "בית יעקב". במסגרת מלאכת עריכת הספר שלפנינו צויין בהערות גם למקומות בספרו עמ"ס עירובין בהם יש השלמה לדבריו כאן, ודברי תורה עשירים במקום אחר.

צילום שער הספר בית יעקב דפו"ר

מא. אבות פ"ב מ"ח. מב. נגעים פ"ב מ"א. מג. בספר הנוכחי מביא רבינו קושיא משמו ודן בדבריו. ראה במס' מנחות פ"א מ"ז. מד. ראה לדוגמא: שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קס"ב, ח"ו או"ח סי' י"ד, שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קכ"ח. מה. בבא בתרא פ"ב מ"ו.

מתחת ידיו של רבינו המחבר יצאו חיבורים נוספים אשר לא ראו אור עולם. בהקדמתו לספר בית יעקב הוא מגלה אודות חיבור מקיף על שו"ע יורה דעה: "יש באמתחתי ת"ל את אשר גמרתי בחנינת ד' על החלק הראשון מהשו"ע יו"ד, הוצעת פלפלא חריפתא מצולל מים התלמוד והפוסקים, ואחריו הפסק להלכה ולמעשה". רי"י גרינוואלד שעסק רבות בחקר תולדות יהדות הונגריה מעיד ברשימתו על רבינו⁷⁹ כי "הה"ג ר"מ שטיין הראה לי חבור בכת"י ממנו⁸⁰ מ"ז.

הספר שלפנינו גם הוא לא נדפס עד עתה, ותכריך כתב היד עבר גלגולים רבים. מאה ושבעים שנה אחר כתיבת החיבור "זכרון יעקב" זוכים אנו בסייעתא דשמיא לברך על המוגמר, ולראותו יוצא לאור בדפוס כלול בהדרו. עמל ויזע רב הושקעו בפיענוח כתב היד. סגנון האותיות המיוחד, כתמי הדיו שנוצרו בו, מצב הנייר שהשנים הרבות החלו לתת בו את אותותיהן, הפכו את הדבר למלאכה מורכבת ביותר. עבודה רבה נעשתה גם בעריכת אזנים לתורה, ציונים ומראי מקומות לדברי רבינו, השוואת והקבלת הדברים למפרשי המשנה האחרים, משא ומתן בחידושו, ועוד כהנה וכהנה כאשר תחזינה עיני הקורא מישרים.

תולדותיו של צדיק

בהקדמת הספר "בית יעקב" מזכיר רבינו לשבח את אשת נעוריו מרת פּעסיל המסייעת בידו להגות בתורה מתוך מנוחה והרווחה⁸¹. בספרו הנוכחי נזכרים בתוך דברי רבינו המחבר שנים מיוצאי חלציו: "בדברי זאת עם בני הבחור היניק האברך החריף מו"ה מרגליות נ"י, השיב לי לומר... מ"ט". נתתי ספרי הרי"ף לחתני כ"ה ממ"מ בשום הסבלונות אשר היה עלי ליתן⁸².

יזכר עוד כי מלשונו בהקדמת הספר נראה שלא היה בדעתו להעלות את חיבורו זה על מזבח הדפוס באותה עת, והוא מייעד את הלימוד והעיסוק בו לבניו: "עליכם בני הנחמדים אנכי גוזר לעסוק בשיתא סדרי משנה בעיון נכון בחיבורי הקטן זה, אשר יהיה נקרא אצליכם בשם זכרון יעקב. יעתיק כל אחד מכם חבור זה לו במכתבו, ומכתבי יהיה מונח ביד בני הגדול ולו יהיה". גם לאורך כל החיבור הוא פונה אל בניו, פעמים בלשון רבים ופעמים בלשון יחיד, כדוגמת: "בני היקרים תשמעון לי", "בין תבין אתה בני האהוב את אשר לפניך לתמוה לפירושו דתוס' יו"ט", "עיניך בני הנחמד רואות שלא בעיני לשבש הירושלמי", "אלה הדברים הרהבוני אתה בני החכם להקשות", "הן שמעוני אתם בני האהובים אשר אנכי אומר".

בנו הרב מרגליות זצ"ל הנ"ל היה תלמיד חכם מופלג ובר אוריין, והרביץ תורה לצעירי הצאן בעיר פרשבורג. לדאבון לב נפטר בקיצור ימים בשנות השלושים לחייו, בהותירו אחריו יתומים רכים. על מצבתו נחקק לאמר: "פ"נ

מו. בספרו 'היהודים באונגאדיא' (תרע"ג) עמ' 79. מז. הביבליוגרף נפתלי בן מנחם (פתחי שערים ירושלים תשל"ז - עמ' 68) משער שהכוונה לחיבור ששמו נחלת יעקב. אך כאמור יתכן שהוא החיבור הנ"ל על יו"ד, או הכת"י של הספר שלפנינו ששרד שנים כה רבות ונותר בשלימותו. מח. ברישומי עירית ביטשא נזכר שרבינו היה נשוי למרת אדלה (=אדל), שנפטרה בשנת 1875 בהיותה בת פ"ה שנים. יתכן שהיה לרבנית שם או כינוי נוסף, או שהנזכרת הינה אשתו מזיווג שני. מט. כתובות פ"ה מ"ב. נ. בבא קמא פ"ד מ"ב.

איש מוכתר במדעים התורני מוהר"ר מרגליות בהרב מוהר"ר יעקב וואליער גראססמאנן, מורה ילדים בבית הספר תלמוד תורה במשך עשר שנים פה ק"ק פ"ב. נפטר בש"ט כ"ו אדר תרל"א לפ"ק. ש"אנא פעסל. תנצב"ה". זוגתו מרת ריזל ע"ה האריכה ימים ושנים אחרי פטירת בעלה, ונפטרה ביום ו' אלול תרפ"ב. נינם הנדיב ר' משה רעכטשאפפען שיחי' לאוי"ט מניו ג'רזי, בן מרת מירל ע"ה בתו של רבי יעקב ז"ל בן הרב מרגליות, פועל רבות לשמר את זכר אבותיו וזקניו בשיקום מצבותיהם והנצחת זכרם, והינו פטרון הוצאת הספר הנוכחי.

רבינו נתעלה לשמי רום ביום כ' לחודש אייר תרכ"ו. הג"ר חזקיה פייבל פלויט זצ"ל, תלמידו הנודע של מרן ה"חתם סופר", קשר עליו מספד גדול, אשר נדפס בספרו ליקוטי חבר בן חיים (ח"ב פח.).

בית הקברות בעיר ביטשא נחרב בתקופת השלטון הקומוניסטי, ולא נודע מקום קבורתו של רבינו המחבר. חידושי תורתו הם אלו שנותרו למשמרת לדורות, דבריו הם הם זכרוננו, זכרון יעקב.

נא. = שם אמו. נב. על מצבתה נחרתו המילים: רב עמל ויגון סבלת בימי חיך, יען כי אלמנה נהיית עוד באבך, זאת היתה מגמתך כל ימי חיך, להדריך בדרך השם בניך ובנותיך.

מכתב הבד"צ דק"ק אושפצין, בענין גט פיטורין באופן כתיבת שמות הבעל והאשה ומצורף אליו מכתב רבינו בנידון זה אל הג"ר יוסף שמואל סג"ל וצ"ל אב"ד טרענשיין

ומצורף אליו מכתב רבינו בנימין זה אל הג"ר יוסף שמואל סג"ל זצ"ל אב"ד טרענשיין

א' תצוה תר"י לפ"ק אושפצין

עפ"י דברי המכתב הלוטה פה
מהאשה העלובה מ' גיטל חיה
בת משה מילדי פה, אנחנו כבוד
הבד"צ דפה נזדקקנו להודיע כזאת
אחרי החקירה כד"ת [=כדין תורה],
אשר בעלה עלה לס"ת בשם יהודה
(שאינו ידוע חתימתו א[ם] יהודא)
בן אליעזר, והי' נקרא בפי כל ליבוש
בן ליזר בצירי, וא"כ לכתחלה הי'
ראוי לכתוב בגט יהודה המכונה
ליבוש בן אליעזר המכונה ליזר. אכן
גם זאת אנחנו מחוייבים להודיע איך
שבפי כל לא היתה האשה נקראת רק
בשם גיטל לבד, רק מהעריסה היו לו
[לה] שני שמות ביחד היינו גיטל
חיה, וא"כ לכתחלה בוודאי שהי'
צריך לכתוב גיטל חיה דמתקריא
גיטל, והיינו אם היתה חותמת
ג"כ בשני השמות, אבל לפי דברי
אחי' אינה יודעת לחתום כלל, וכל
כה"ג צריכא עיונא כמבואר בשו"ת
ובפרטות בספר ט"יג [=טיב גיטין]

להרב הגאון מוהרר"ז מרגליות זצ"ל, ועיין בל"ש [=בלקוטי שמות] שלו אות ט"ו, ולא ראינו להאריך כעת אחרי שלא ידענו תוכן הענין.

דברי כבוד הבד"צ

הק' משה יעקב יעקל ... [=אב"ד אושפצין מח"ס דרכי יושר]

• • • •

הק' חיים צבי קופרמאן

להרב המאה"ג המופלג אבדק"ק טרענשיין יע"א

אך לקיום כתב החינוכים הנ"ל אנכי באתי, והנשאר והיינו לפטור האשה מבעלה על מכ"ת [=מעלת כבוד תורתו]
לעשות, למען שלא תבוא ח"ו לערות דבר, הן אם בי היתה הדבר תולית [=תולה], הייתי אנכי עוד מרכושי מוותר
להצילני -

יעקב וואליער החפק"ק ביטשא ואגפיי

היום טו"ב למב"י תר"י לפ"ק

דבר העורך

מאת הרב אברהם יעקב קפל'ושניק

הספר אשר מוגש לפניכם היום מלאכה רבה נדרשה לעריכתו, למן מלאכת פיענוח כתב היד, עד היותו יוצא לאור כלול בהדרו בתוספת מקורות, ציונים והערות, כאשר סייעתא דשמיא מלווה את כל שלבי המלאכה.

תכריך כתב היד כולל כחמש מאות ועשרים עמודים כתובים בכתב צפוף. סגנון הכתב על שלל פיתולי האותיות הינו מורכב ביותר, בנוסף לכך רבו בו משיכות קולמוס מלאות דיו, כך שמלאכת הפיענוח הפכה למשימה כלל לא קלה. על אף זאת זכינו בחסדי ה' לפענח את כתב היד כולו, מלבד מקומות ספורים ממש (אשר סומנו בשלש נקודות רצופות). למרבה הפלא שיני הזמן לא נגסו כמעט בנייר עצמו, ובפרט לא במקום הכתב, למעט בכמה מקומות בעמודים האחרונים.

בתחילת כל קטע מצטט רבינו בקצרה ממש את לשון התוס' יו"ט (או מחבר אחר שעליו נסובים דבריו), כאשר הוא מרבה להשתמש בציון: כו'. לצורך הבנת הדברים הוספנו והבאנו את המשך לשון התוס' יו"ט הנצרך לענין.

בנוסף לכך צויינו מקורות לכל המאמרים והמובאות שבדברי רבינו המחבר. במקומות שהיה נראה לענ"ד שיש לתקן בלשון רבינו צויין הדבר בהערה, או בגוף הספר כאשר לשון המחבר מוקף בסוגריים עגולות והתיקון בסוגריים מרובעות. יש להדגיש שרבינו המחבר עצמו גם הוסיף דברים בסוגריים עגולות, אם ציון לספר מסויים או תוספת מענין לענין על הנכתב, והלומד יבחין בכך מתוך שאין אחריהם סוגריים מרובעות.

עבודה רבה נעשתה בעריכת אזנים לתורה. הן בהשוואת דברי רבינו לדברי שאר מפרשי המשנה: תפארת ישראל, קול הרמ"ז, בית דוד, עץ החיים, הון עשיר, שושנים לדוד, לחם שמים, ח"י מהרי"ח, ועוד. והן במשא ומתן בחידושיו, הערות והארות. וישמע חכם ויוסף לקח וסברא.

קונה מקום לעצמו מדור המפתחות הרחב והמפורט, הכולל את כל פסוקי התנ"ך ומאמרי חז"ל המובאים בדברי המחבר, וכן ציונים לדיבורי רש"י והתוס' ושאר ראשונים, רמב"ם וטור ושו"ע ונושאי כליהם, שמזכירם רבינו בחיבורו, ומצורף לו גם מפתח שמות אישים. מדור זה יבוא לעזר לכל לומד המבקש למצוא דברי חפץ.

הקדמת המחבר

בעז"ה

כאשר התחילו אחרי חג הפסח דשנת תר"ח לפ"ק הזמנים להשתנות משלום ושלוה לישוב בטח בלי בהלות ודאגות(ם) שלא היו מאז ומקדם, ובהלות שונות באו תכופות זו אחרי זו. קצתם שהיו מגיעים בכל אחד, יהיה מי שיהיה, לשבר את גופו ולדאב לבו ונפשו, מצד שהיו מגיעים בגוף ובממון, וקצתם שהיו מגיעים אך לדידי ולדכוותי, מצד שהיו דברים המגיעים בנשמה. כי רבים היו מתפרצים לעמוד ולכלות תורתנו הקדושה להשליכה מנגד בכדי בזיון וקצף, ולדחוף ברגלים את כל אשר בעבורו אנחנו בשם יהודים נקראים, באומרם נלכה ונשוה אותנו לאינם יהודים, לאכול מאכלם המתוק לחיך ונטעום טעם אוכל, בנותיהם ניקח לנו ולבנינו, ובנותינו יקחו להם ולבניהם, ובזאת יאותו לנו לשבת עמם להיות לעם אחד (בחריות) [בחירות], ונהיה שרים ואדונים, ויהיה מקויים בנו תפילתנו תקע בשופר גדול לחירותנו (זהב רותח יוצק לתוך פיהם^א). ואף אמנה רבים פקרו, רבים ביזו את כל תלמודי יהדות. זה אשר היה יודע לומר את אשר שהיה שומע מהרשעים האלה הפוקרים בתורת ה' יתברך שמו, הן נסתמו מעינות שטות בזמן 1848 - 1849 אשר אנחנו חיים בו^ב, שאבותיהם שאבו מימיהם לשתותם, ועינו גופם ונפשם. אף אם שביותר מזה היה אילם לפתוח פיו באיזה חכמה מצד חסרון ידיעות בשום ידיעה שבעולם, היה מחזיק עצמו שהוא פילוסופא.

בש"ס שבת דף קי"ו ע"א פירש רש"י מלת פילוסופא - צדוקי^ג, והתוס' (ד"ה פילוסופא) קאמרי דבלשון יון הוא דוד חכמה, ואית גרסי פילא סבא, והוא לשון לצון וצחוק, עיי"ש. אמנה אין אחד מהפוקרים שהוא דוד חכמה להיות נקרא פילוסופא, אך על שם שהם בדרך צדוקים מחזיקים, וליצים וצוחקים על תורת ה' יתברך שמו, נקראים בשם פילוסופא פילא סבא.

אלה גרמו לי יגון ואנחה ודאבת נפש, עד שהיה ראשי כבד עלי לירד במצולת ים התלמוד לעסוק בו כדרכי, כי הצער והיגון והאנחה סתמו את מעינות מחשבותי, כבר אמרו שמעתא^ד בעי צילותא כיומא דאסתנא, רבא אמר אי קרצתן [כינה] לא תנאי (בש"ס עירובין דף ס"ה ע"א). כמה וכמה פעמים הייתי יושב בהתבודדות, אשר עין לא ראתה אותי, לירד דמעות על ביטול התורה. כמה פעמים אמרתי טוב מותי מחיי כי קצתי בחיי, אם כן למה לי חיים.

א. עפ"י סנהדרין צב: ב. עד כאן דברי הפוקרים עפ"ל, ומקונן רבינו ואומר שאבותיהם שאבו וכו'. ג. לפנינו אי': מין. ד. לפנינו אי': הלכתא.

והנה פעם אחת דיברו על לבי סעיפי חזיונות לילה, בהיותי מרוב הצער נים ולא נים תיר ולא תיר, קום ועסוק¹ בשיתא סדרי משנה, הא בש"ס בבא מציעא דף ל"ג ע"ב איתא שרבי היה דורש לעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא. ואמנה שחר קמתי להודות ולעסוק בשיתא סדרי משנה בעז"ה, ונתן לי ה' יתברך שמו לב בשר וחנינת דעת לעסוק בה בעיון מעט יותר מאשר שהייתי רגיל ללמוד משניות מידי יום יום, עד שהייתי ת"ל יתברך שמו מחדש חדושים ליישב ולתרץ כמעט כל הקושיות, והתמיהות, והפליאות, והצריך עיון, אשר הרב תוס' יו"ט מקשה ומתמיה ומפליא, וקאמר צריך עיון, על הרמב"ם והר"ב רבינו עובדיה מברטנורה, ועל המשנה עצמה, והיה לי זה למשיבת נפש. ועסקתי בתמידין כסדרן בעז"ה עד שסיימתי השיתא סדרי משנה. וכתיבת חיבורי זה הנוכחי ת"ל יתברך שמו ביום שלישי שנכפל בו כי טוב, יום ב' בחודש אייר תר"ט לפ"ק, והיה ביום זה שמחת נפש על שהיתה נתבטלה בה גזרה אחת.

בטוח אנכי בגודל צדקתו וענוותנותו של אותו הצדיק הגאון האמיתי, אשר כל רז לא אניס ליה, ה"ה הרב תוס' יו"ט, שיהיה בזה לבו עמי. כי לא להתייחר ולהתגדל בפני אחרים ובפרט עליו היתה כוונתי ח"ו, אבל מצד אומרי תורה היא וללמוד אני צריך עשיתי כזאת, וכך היא דרכה של תורה זה בונה וזה סותר, וסתירה זו, היא על מנת לבנות דברי הרמב"ם והר"ב ת"ל יתברך שמו. ואמנה אף אלה החידושים שחידשתי בעז"ה הם הם לו להרב תוס' יו"ט, כי אם הוא לא היה קידם בתורתו הקדושה, לא היה בידי עד מה, דלבוא על קושיותיו ופליאותיו ותמיהותיו וצריך עיון, לא היה בכחי ועוצם ידי להעלותם ולתרצם.

עליכם בני הנחמדים אנכי גוזר לעסוק בשיתא סדרי משנה בעיון נכון בחיבורי הקטן זה, אשר יהיה נקרא אצלכם בשם זכרון יעקב. יעתיק כל אחד מכם (זה) חבור זה לו במכתבו, ומכתבי יהיה מונח ביד בני הגדול ולו יהיה.

ובבקשה מכל מעיין בו שלא יהרהר אחרי אם יראה בו באיזה סניף אשר לא לו יהיה למשמע אזנו, דאמנה אפשר היה זה נפלט לפעמים מקולמסי, על אשר שהרבה פעמים כתבתי איזה סניף, וראשי ולבי לא היה עמי מרוב יגון הגוף ודאבת נפש, מגודל הבהלות מצוק העיתים, ושברון לב אודות בזיון התורה. כמה פעמים ירדתי דמעות, באומרי אוי ראשי ראשי, לבי לבי, היאך נסתמו מעינות חכמת תורה הקדושה.

השם יתברך שמו ישלח במהרה בימינו גואלינו גואל צדק להוליכנו להר ציון, ותחזור התורה לכבודה, דמשם תצא התורה במהרה במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון.

ה. דברים מעין אלו כותב רבינו גם בהקדמתו לספרו "בית יעקב" עמ"ס עירובין (נדפס בשנת תק"צ): ...בהיותי לפעמים בהתבודדת השעיפים חשבתי אחר גופי החומרי אשר ישוב אל העפר... זלגו דמעות עיני עד לא להתנחם... עד שיגעתי באנחתי ונפלה תרדמה עלי, ואז קול דממה דקה שמעתי לאמר קומי נא התעוררי נא כמה שכבר עלה בדעתך...

מסכת ברכות

פ"א משנה א'

תוס' יו"ט ד"ה אם כן למה כו'. והרמב"ם בפ"ד מהלכות מעשה הקרבנות פסק בהקטור חלבים ואיברים עד חצות וכו', נראה לי דלאו ממתניתין שמענו לה הרמב"ם, אלא מדתניא בתוספתא דפרק ב' דמגילה ודבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה אבל אין חייבין עליהן משום נותר וכו' עד שיעלה עמוד השחר, ולישנא דאבל לא יצדק כו', אלא הכי קאמר כשר כל הלילה בדיעבד כו', עי"ש. והמעין צעין פקחא יצין שאף לדברי תוס' יו"ט לא מכוון הוא שפיר לישנא דאבל. ואומר אנכי לפרשו בעו"ה, נמה דאיתא בש"ס ברכות (ה') [ח'] ע"כ פעמים שאדם קורא קריאת שמע שני פעמים בלילה, אחת קודם שיעלה עמוד השחר, ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר כו' עי"ש, הנה הוא לפניך שאחר עלות עמוד השחר נמי עוד לילה מיקרי עד הנץ החמה. ולפי זה הכי קאמר התוספתא, אבל אין חייבים עליהם כרת, כלומר מה שאמרינן אין חייבים עליהם כרת וכשר כל הלילה, אף אם שיעקר המצוה אינה אך עד חצות, היינו אך עד שיעלה עמוד השחר ולא עד הנץ החמה.

משנה ה'

תוס' יו"ט ד"ה כבן שבעים כו'. וכיוצא בזה דברי הרמב"ם, אלא שכתב שאמנם קרה לו השיבה מצד שהרבה לשנות וללמוד ולקרות יום ולילה עד שתשש כחו ונזרקה בו שיבה וכו', עי"ש. הן להפשות רואה כל המעיין,

שדברי הרמב"ם הם נגד דברי הש"ס ברכות כ"ח ע"א, דהתם איתא שצפעס אחת נזרקה כל השיבה על פי נס שיהיה ראוי לדרשן כאשר פירש"י, עי"ש.

ואנכי אומר לכוון קצת דברי הש"ס לדברי הרמב"ם. הנה התם (כו'): איתא אימלך צדיקהו, אמרה ליה דילמא מעברין לך, אמר לה לשתמש איניש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליחצר, אמרה ליה לית לך חיורתא, ההוא יומא צר תמני סרי [שני] הוי, איתרחיש ליה ניסא ואהדרי ליה תמני סרי דרי חיורתא כו', עי"ש. ומהתימא להצין אשר מה שאשתו היתה צורחת מהגדולה יותר ממנו, הא מדריך הטבע שאשה מהדרת אחר גדולה וכבוד יותר מאיש. גם אין להצין לאחיה לורך אשמועינן הש"ס שצר תמני סרי הוה צההוא יומא ואהדרי ליה תמני סרי דרי חיורתא כמנין שנותיו, מאי נפקא מינה לי צוה לאשמועינן, לא היה לו להש"ס אך לומר שאיתרחיש ליה ניסא ואהדרי ליה תמני סרי דרי חיורתא.

אבל הכוונה הכי היא, הן מה שאמרה לו אשתו דלמא מעברין לך, אזי אמרה צאומרה שלהיות שהוא עוד רך בשנים שמא לא שנה ולמד וקרא הרבה עד שהוא ראוי לנשיאות, ולכן יעצרו אותו ותהיה חרפה וציון במקום הגדולה, כי יודע שאינו גדול הדור כאשר שמחזיקין אותו. ועל זה השיב הוא לשתמש וכו', כלומר כמו שאינו ודאי שישצר (כפרש"י אם ישצר, כלומר אינו ודאי), כן נמי אינו ודאי שיעצרו אותו, כאשר אף אתה צענמך תאמר אך דלמא. ועל זה חזרה ואמרה, הא ודאי לא למדת עוד הרבה עד שאתה ראוי לנשיאות, דהא לית לך חיורתא, ומי שהרבה ללמוד נזרקה בו שיבה

טבילה, אף אם שראה זיזה והטבילה היא ללא הועיל,
דפשיטא היא שאין מצטלין טבילת דאורייתא.

פ"ד משנה א'

תו"מ יו"ט ד"ה תפילת המנחה עד הערב. שכן
תמיד ש"ל בין הערבים קרב והולך עד
הערב. ור' יהודה סבר שקרב והולך עד פלג
המנחה. הכי מפורש בבבליא בגמרא. ותימא
שהר"ב מפרש בדרכי יהודא דזמן מנחה עד
הליילה כו', עי"ש. הן לדידי לא קשה מידי, דהא הא
שמתפללין התפילה הנקראת מנחה משש שעות ולמעלה
וקורין אותה מנחה גדולה אף רבי יהודה סבירא ליה,
והנה על כרחך סבירא ליה לרבי יהודה שהלשון מנחה
הוא מלשון מנוחת השמש, ואמנה משש שעות ולמעלה
עד תשע שעות ומחצה נקרא אותו זמן מנחה גדולה על
שם מנוחת השמש מגדול זריחתה ומאורה הגדול,
ומתשע ומחצה ולמעלה עד הלילה, אשר באותו זמן אין
עוד זריחת השמש גדולה היא, כי כבר הונחה, מיקרי
מנחה קטנה, (והיינו כוונת הרמב"ן (פר' צא י"ז ו')
המוצא בסמוך*). והנה קאמר רבי יהודה שאך עד פלג
מנחה קטנה, אשר אז עוד השמש היא בקצת הזריחה,
צידינו להתפלל התפילה הנקראת מנחה, אבל מאז
ולמעלה שכבר נקלשת מאוד זריחת השמש, מיקרי ערב
לענין תפילה, ותפילת מעריב ולא תפילת מנחה צידינו
להתפלל. אבל צאמת השם מנחה שפיר יאמר על כל הזמן
עד הלילה.

משנה ו'

תו"מ יו"ט ד"ה או באסדא. פי' הר"ב עצים
הרבה קשורים וכו', והיה נ"ל לגרום

מתשיות הכח אשר התורה מתישה, ובדאי יעצרו
אותך. הנה לכן קאמר הש"ס דההוא יומא צר תמני קרי
[שני] הוה, כלומר ולמען זאת אף אם שהיה קורא ושנה
ולמד הרצה, אף על פי כן לא נזרקה צו השיצה, משום
שכוחות וליחות ימי נעוריו [גוצרים] גם על תשיות כוחו
מהלימוד. איתרחיש ליה ניסא ואהדרי ליה תמני קרי דרי
חיורתא כמנין שנותיו, לרמוז שמאד לימודו אשר למד
הרצה היה ראוי שתהיה השיצה נזרקה צו עוד מאז שצא
לעולם.

פ"ב משנה א'

תו"מ יו"ט ד"ה בפרקים כו'. ובישיבה הקשיתי
דאמאי לא פירש התנא וליתני הכא
שואל בשלום ומשיב שלום, כדתנן בסוף
המשנה ומשיב שלום לכל אדם, עי"ש. ואנכי
אומר דבר פשוט לתרץ הקושיא, הן נסיפא היה התנא
מוכרח לומר מלת שלום, משום שהלשון ומשיב לכל אדם
משמע שצידו הוא להשיב על כל מה ששואלין אותו, לכן
קאמר התנא מלת שלום, לומר שאך צענין שאלת שלום
רשאי הוא להשיב.

פ"ג משנה ו'

תו"מ יו"ט ד"ה והמשמשת. טמאה אף בלא
פליטה, הרמב"ם. ומשמע דלעיל. ועוד
כל דתקון בעין דאורייתא תקון, וכתוב ואשה
אשר ישכב איש אותה שכבת זרע וגו'. ומהאי
טעמא איצטריך למיתניה ולא אצטריך למיתני
בעל קרי שראה זיבה כו'. כלומר להיות שאינו אלא
תיקון דרבנן, איצטריך למתני שאף על פי כן נריכה
טבילה לאשר ששימשה, אף אם שלא תועיל הטבילה, אבל
טבילת קרי שהיא דאורייתא לא איצטריך למתני שצריך

א. בדברי התוס' יו"ט שם. ב. כ"כ גם בהגהות בית שאול (להגרי"ש נאטאנזון) על המשניות כאן, וכע"ז כתבו בנימוקי הגרי"ב
ובתוס' אנשי שם עפ"י דברי הלחם משנה הל' תפילה פ"ג ה"ב.

פ"ח משנה ב'

תוס' יו"ט ד"ה ואחר כך מוזגין כו'. ומשום דהלכה בבית הלל וברכת כוס קודם לנמילת ידים, הלכך שונה לעיל תחלה ברכת היום והיין ואחר כך נמילת ידים, עי"ש. דצריז תמוהים, דלפי מה שכתבו התוס' (נב. ד"ה גזרה), אשר דצריהם מוצאים צסמון ד"ה מוזגין, דכשיטול ידיו ויאכל מיד מדקדק הוא לנגצם יפה כו' עי"ש, אזי לא שייך סצרת צית הלל, אשר למענה למוזג תחילה הוא אומר, צמוצג יין של קידוש, אשר תיכף אחרי הקידוש היא האכילה צלי הפסק, ולפי דעמי נראה שהיינו נמי מרוצ הפוסקים המוצאים צאו"ח סימן ער"א הסצרא דנוטלין לידים קודם הקידוש, והרצ הרמ"א אומר שם צסעיף י"צ שכן נוהגין ושאיין לשנות כו', עי"ש. ועל כרתך פלוגתייהו דצית שמאי וצית הלל אינה ציין של קידוש, אך ציין ששותין צכל יוס קודם האכילה, עיין צמסכת צרכות מ"ג ע"א מה דאיתא שם כיצד סדר הסצה כו' הציאו להם מים וכו' צא להם יין וכו', עלו והסצו וצא להם מים וכו' צא להם יין כו', עי"ש.

ובמה שהתנא שונה תחילה צרכת היום והיין, היינו משום דקידוש היום הוא דאורייתא כדאיתא פסחים (ק"ז) [ק"ו] ע"א, ונמילת ידים אך מדרבנן, עיין צתוס' יו"ט צסמון (משנה ג') ד"ה ומניחה.

משנה ה'

תוס' יו"ט ד"ה נר וכו'. ולשון הר"ב לא נחלקו כו' לצאורה לישנא אריכא הוא. אבל בגמרא אמרינן אמתניתין זו דברי רבי מאיר, אבל רבי יהודה אומר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על המזון שהוא בתחילה ועל הברלה שהוא בסוף, על מה נחלקו על המאור

ברי"ש באסרא וכו' ויהיה מלשון איסור וקישור, אלא לפי שרש"י גם הוא כתב לפירוש זה דהר"ב, וכתב עוד פירוש אחר שהוא לשון ותשם בסד רגלי, אם כן גירסא שלו בד' אף לפי פירוש הראשון שכתב הר"ב, עי"ש. הן כוונתו לפירוש הראשון המוצא צרש"י (כת: ד"ה צאסדא), והוא הפירוש אשר הר"ב כתב.

פ"ו משנה ז'

תוס' יו"ט ד"ה מליח בתחילה. נראה לי לדקדק ממילת בתחילה כו', עי"ש. ואנכי אומר שהמתניתין מדקדקת לומר צתחילה, משום שאיירי שלא אכל הפירות אשר למענס הוא מוכרח לאכילת המליח צאותו מעמד כשאוכל המליח, אבל צצר צאיזה שעה עוצרת אכל הפירות, וצאותו מעמד כשאוכל המליח היה המליח תחילת אכילתו, ולכן מצרך על המליח, אבל כשאוכל אף הפירות צאותו מעמד שמוכרח לאכילת המליח, הוי להו הפירות העיקר לפטור אף המליח. והכי קאמרה המתניתין, הציאו לפניו מליח צתחילה, שפירות צצר אכל, ופת עמו כו'.

פ"ז משנה ג'

תוס' יו"ט ד"ה (בעשרה) [נברך] כו'. ויש עוד שינוי בנוסחי אלו הברכות זו מזו, דבברכת הזימון תקנו אלקינו ובברכת התורה ה' כו', ולפיכך תקנו זה השם שהוא מדת הדין כו', עי"ש. ואנכי אומר שתקנו זה השם שהוא מדת הדין צצרכת המזון על שם מה שנאמר (צראשית כ"ז [כ"ח]) ויתן לך האלקים, ופירש"י מהו האלקים צדין, אם ראוי לך ליתן כו', עי"ש.

ג. כן כתבו התוס' (מד. ד"ה באוכלי) בפירוש משנה זו, והביאם התוס' יו"ט בסמוך.

ועל הבשמים שבית שמאי אומרים על המאור ואחר כך על הבשמים, ובית הלל אומרים בשמים ואח"כ מאור. והרמב"ם כתבו לזה בפירושו. ולכן נראה בעיני שגם הר"ב כך כתב דכ"ע מזון בתחילה והבדלה בסוף וכו' לא נחלקו אלא על הנר ועל הבשמים וכו', ותלמיד טועה שלא ידע או לא זכר הגמ' הגיה הלשון כמו שהוא לפנינו, עיש"ה. נפלאמי מאיזה טעם קראו תלמיד טועה, הא על הרב לפרש נוסחת המתניתין כאשר היא לפנינו. ואמנה הרמב"ם אינו מפרש כלל המתניתין, אך קאמר כבר נמצא בגמרא כו', עיש"ה צפירוש המשניות. ואם היה לו לתוס' יו"ט לתמוה, היה לו לתמוה למה הרב אינו מציא הגמרא אשר

כוותה קיימא לן, אבל אף זה לא קשה מידי, כי אין דרכו של הרב אך לפרש המתניתין כנוסחתה ולא להציא כלל הגמרא.

פ"ט משנה ה'

תוס' יו"ט ד"ה רבי נתן כו', עיש"ש. ועיין מסכת כריתות פ"א מ"ז דקאמר רבן שמעון בן גמליאל המעון הזה לא חלין הלילה עד שיהיו דינרין, נכנס לבית דין ולמד כו', עיש"ה. ואמנה אנכי אומר לפרש הכתוב צמה דאיתא צס"ס נזיר כ"ג ע"צ גדולה עזירה לשמה כו' עיש"ש, וקאמר הכתוב הכי, עת לעשות לה' אף אמנה צמה שהפרו תורתך, כלומר שעושים עזירה לשמה.

מסכת פאה

פ"א משנה א'

תוס' יו"ט ד"ה והקרן כו'. ומקשה התוס' חדשים שעדיין אינו מיושב למה קראו חכמים כאן קרן, ולא אילן וכדומה שעושה פירות כו', עיש"ש. ואומר אנכי שקראו חכמים כאן קרן על שתי אודות, חדא על אשר ששכר עולם הצא הוא הנאות אור מזיו השכינה, וזה נקרא קרן על שם מה שנאמר (שמות ל"ד [כ"ט]) כי קרן עור פניו, ועוד על שם מה שנאמר (תהלים ע"ה [י"א]) קרנות לדיק.

משנה ב'

תוס' יו"ט ד"ה לפי גודל השדה. פירש הר"ב אם שדהו גדולה וכו' נותן ומוסיף על

ששים וכו', ותמהני למה יוסיף שהרי הפאה נמי גדולה כשהיא ששים מהשדה הגדולה והרי העניים מועטים, והר"ש לא כתב בכאן דמוסיף וכו', ודברי הרמב"ם בפירושו נראין בדברי הר"ש כו', עיש"ה. צמחילת כבודו הרמה לא עיין צה שפיר צדצרי הרמב"ם אשר משמעו כדצרי הרצ"ה. דהרמב"ם הכי קאמר: והסבירא היוצא משלש אלה הדצריס' אינו אלא לתת לעניים מתנה יתירא, ואם תהיה השדה גדולה והעניים מועטים יתנו לפי גודל השדה, ואם הארץ מעוטה והעניים מרובים יתנו לפי רוב העניים כו', עיש"ש. הנה אומרו לתת לעניים מתנה יתירא כו' משמע מתנה יתירא על השיעור אחד משישים שתיקנו חכמינו ז"ל, ועל זה קאמר אחר כך ואם השדה גדולה

ד. ופירש"י שם (ח. ד"ה נכנס): אע"פ שהיקל על דברי תורה עת לעשות לה' הוא, שאלמלי לא ימצאו יחדלו מלהביא אפילו אחד וכו'. ה. וכן העיר בהגהות הג"ר אליהו גוטמאכר כאן. ו. לפנינו אי': הדרכים.